

BARÓTI TIBOR

Chateaubriand és Puskin

A címben megjelölt témával, annak bármely szempontú megközelítésével még nem találkoztam a puskinai életművel foglalkozó általam ismert szakirodalomban. Dolgozatom célja, hogy ha vázlatosan is, a két kortárs író életművéből vett kiragadott szemelvények alapján rávilágítsak néhány olyan mozzanatra, amelyből ha közvetlen irodalmi hatásra nem is következtethetünk, de kirajzolódhat előttünk a 19. század két szellemóriásának kongenialitása, szellemi rokonsága. Mint a továbbiakban kiderül, Puskin ismerte és nagyra értékelte Chateaubriand irodalmi tevékenységét, arisztokratikus szellemi pozícióját, a történelem megpróbáltatásai közepette tanúsított férfias helytállását. Puskin közvetlen elismerő megnyilvánulásaiiban nem elsősorban a két alkotó társadalmi-politikai nézetazonossága a fontos, hanem mindezekelőtt a szellemi pozíció elsődlegességének a vállalása, a prófétai szerepvállalásból adódó arisztokratikus szellemiség, amely hozzáférhetetlen mind a mindenkori hatalom, mind az ún. „nép”, a tömeg, a szellemtelen csöcsclék-mentalitás elvárásai, „megrendelēsei” számára. Ezért nem meglepő, hogy a szakmailag igényesnek tűnő, Puskin kritikai tevékenységét összefoglalni szándékozó, 1950-ben megjelent, csaknem nyolcszáz oldalas kötet összeállítója és szerkesztője Chateaubriand-t „reakciós francia írónak” nevezi (Пушкин-критик 1950: 744).

Puskin személcyes könyvtárának Modzalevszkij által kiadott leírásában a 731. és 732. számmal jelölve megtalálható Chateaubriand művei Puskin életében megjelent kötetek leírása (Модзалевский 1910: 190–191), de jelen dolgozatban Puskin és Chateaubriand szellemiségének összehasonlításakor lényegében a francia író talán legjelentősebb, 1802-ben megjelent művével, *A kereszténység szellemével* foglalkozom. A fentebb említett, Puskin kritikai tevékenységével foglalkozó mű egyik magyarító jegyzetéből kiderül, hogy Puskin Chateaubriand *A kereszténység szelleme* című művét az első, 1802-es kiadás alapján ismerte. A magyarító jegyzet Puskin *Megjegyzés „André Chenier” c. elégiához* című, a kötetben közölt feljegyzéséhez kapcsolódik: „André Chenier погиб жертвою французской революции на 31 году от рождения. Долго славу его составляло несколько слов, сказанных о нем Шатобрианом, и два или три отрывка, и общее сожаление об утрате всего прочего. – Наконец творения его были отысканы и вышли в свет 1819 года. Нельзя воздержаться от горестного чувства” (Пушкин-критик 1950: 72–73). Puskin idézett megjegyzéséhez kapcsolódó magyarázatban a következőket olvashatjuk: „Шенье был гильотирован 27 июля 1794 г. При жизни Шенье было напечатано только два его стихотворения. В 1802 г. Шатобриан в примечаниях к своему „Тению Христианства” при-

вел два отрывка из стихотворения Шенъе, сопроводив их высокой оценкой поэта” (uo. 603).

Puskin Chateaubriand irányában megmutatkozó figyelme a költő azon képességének egy egyedi megnyilvánulását jelenti, amelyről Dosztojevszkij (1972: 185–187) ír híres jubileumi beszédében: „A világ minden költője közül egyedül Puskin rendelkezett azzal az adottsággal, hogy teljes egészében belelényegüljön más népek szellemiségébe... Nem, határozottan kijelentem, nem volt még egy költő, aki olyan egyetemes, belelényegülő képességgel rendelkezett, mint Puskin, és nemcsak ebben rejlik a dolog nyitja, hanem... abban, ahogyan azonosul lélekben más népek lelkiületével, e csaknem tökéletes azonosulásban, amely azért is csodálatos, mert egyedülálló jelenség a világ minden költője között.”

Dosztojevszkij Puskin fentebb említett képességét az orosz népiség, az orosz szellem kifejeződésének tartja, egyszersmind Oroszország történelmi rendeltetése, üdvtörténeti elhivatottsága megnyilvánulásának, mert „orosszá, tökéletesen orosszá válni ugyanannyit jelent, ... mint minden ember testvérévé, vagy *egyetemes emberré* válni” (uo., 188), s így az emberi testvériség megvalósítása révén hozzájárulni a „világra szóló, az egyetemes emberi egyesítéshez” (uo., 189).

Puskin 1831-ben írt *A visszhang* c. versében a költőt a visszhanghoz hasonlítja, amennyiben a világ, az élet minden jelenségre válaszol. A válaszadás, a reagálás az alkotói, gondolati, kritikai tevékenység számtalan formájában lehetséges. Így Puskin, mint kritikusai megnyilvánulásai tanúsítják, megkülönböztetett érdeklődéssel, de józan kritikával fordult a francia irodalom felé. 1834-ben írt *Az orosz irodalom silányságáról* c. tanulmányában – amely végül befejezetlen maradt – így ír a francia irodalomról, a francia irodalom látszólagos sokszínűségéről: „A XVIII. század elején a francia irodalom uralkodott Európában. Természetes, hogy Oroszszágra is hosszan tartó és erőteljes hatással volt... Ha áttekintjük a végtelen mennyiségű rövid költeményt, balladát, rondót... stb., amelyek a XVII. század elején elárasztották Franciaországot, be kell látnunk, hogy ez a látszólagos bőség valójában meddő kisszerűség. Csak néha jutalmazza a csüggedt kutatót egy-egy ügyesen megoldott helyzet, szerencsésen megválasztott refrén, könnyed fordulat, szívből jövő tréfa, valódi bölcsesség” (Puskin 1981: 104). Amit Puskin (uo. 107) a továbbiakban a francia írók alkalmazkodásáról, a hatalom elvárásainak, ill. a közönség ízlésének kiszolgálásáról ír, még a fentebb idézett kritikájánál is lehangolóbb: „A hatás, amelyet a francia írók a társadalomra gyakoroltak, azzal magyarázható, hogy igyekeztek alkalmazkodni az uralkodó ízléshez és a közvéleményhez... Egyetlen francia költő se merészelt eredeti lenni, egy sem tudott Miltonhoz hasonlatosan lemondani kortársai elismeréséről... Amikor az írók már nem tolongtak főúri előszobákban, a nép felé fordultak, s hogy újra bizalmába férközzenek, visszhangozták legdédelgetettebb nézeteit, vagy éppen bohóc módra fitogtatták függetlenségüket és különbségeiket, ám csakis egy céllal, hogy reputációt vagy pénzt udvaroljanak ki! Hiányzik belőlük és mindig is hiányzott a művészet és az elegancia önzetlen szeretete. Szánalmas népesség!” A következő kor, a XVIII. század szellemiségéről, irodalmáról így ír Puskin

(uo. 108–109): „A kutatás és ócsárlás szelleme ütötte fel fejét Franciaországban. A gondolkodók, megvetve a költészet szóvirágait és a képzelet nemes játékait, a XVIII. század sorsfordító feladatára készülődnek. *Semmi sem lehet idegenebb a költészet-től, mint az a filozófia, amely a XVIII. századról kapta nevét. Ez a filozófia az uralkodó vallás ellen irányul – amely minden népnél a költészet örök forrása volt* [kiemelés tőlem, B.T.], s kedves fegyvere a hűvös, óvatos ironia és a veszett, útszéli gúny. Voltaire, a kor óriása a költészetet is birtokba vette, mint az ember szellemi tevékenységének fontos területét. Eposzt írt azzal a szándékkal, hogy befeketítse a katolicizmust... Elárasztotta Párizst ragyogó szappanbuborékaival, amelyekben a filozófia olyan közérthető és humoros nyelven szólt, hogy csak a rím és a ritmus különböztette meg a prózától. És ez a könnyedség a költészet csúcának tetszett. Végül öregkorára ő is költő lett egyszer, amikor romboló géniusza teljes szabadságában megmutatkozhatott egy cinikus elbeszélő költeményben, amelyben az emberiség számára oly drága, nemes érzelmeket a nevetségesség, az ironia démonának oltárára helyezi, kicsúfolja az antik Hellászt, és káromolja az Ó- és Újszövetséget.”

1836-ban írt Miként vélekedik M. J. Lobanov úr a külországi, valamint a honi irodalom szelleméről c. vitázó cikkében Puskin (uo. 122) védelmébe veszi a francia kultúrát és a kortárs XIX. századi irodalmat, kiemelve a jelenkor vallási újjászületését, név szerint említve Chateaubriand-t: „Egy nép, amelyből Fénelon, Racine, Bossuet, Pascal és Montesquieu származott, amely napjainkban is egy Chateaubriand-nal, egy Ballanche-sal jeleskedhet; ... egy nép, mely oly buzgón vallásos, amely oly ünnepélyesen tagadta meg a múlt század szálnalmas szkeptikus okoskodásait.”

Egy szintén 1836-ban íródott, Chateaubriand Milton: *Elveszett paradicsom* c. művének fordítását elemző cikkében az előző század gőgös, minden eredeti, nagy alkotást a francia uralkodó ízléshez igazító, „ferdítő” fordításaival ellentétben Chateaubriand érdeméért az eredeti szöveghez való hűségét említi: „Ныне (пример неслыханный!) первый из французских писателей переводит Мильтона слово в слово и объявляет, что подстрочный перевод был бы верхом его искусства, если б только оный был возможен! Таковое смирение [kiemelés tőlem, B.T.] во французском писателе, первом мастере своего дела, должно было сильно изумить поборников *исправительных переводов* и, вероятно, будет иметь большое влияние на словесность” (Пушкин 1990: 49).

Észak-Amerika „természeti embereinek”, indiánjainak életét írta meg John Tenner, s Puskin 1836-ban írt recenziójában Cooper hasonló, idealizáló műve mellett Chateaubriand útirajzát is említi, mint a valóságtól eltérő, romantikus, idealizáló-poétizáló művet: „Нравы северо-американских дикарей знакомы нам по описанию знаменитых романтистов. Но Шатобриан и Купер оба представили нам индийцев с их поэтической стороны и закрасили истину красками своего Воображения. „Дикари, выставленные в романах, – пишет Вашингтон Ирвинг, – так же похожи на настоящих дикарей, как идиллические пастухи на пастухов обыкновенных”” (uo. 204).

Az arisztokrata származású Chateaubriand a forradalom véres eseményei elől 1791-ben Amerikába hajózik, Kanadába és az Egyesült Államokba, ahol egy holland vezetővel eljut a Niagara-vízeséshez, megismerkedik az őslakos indián népesség életével. Amerikai útjáról részletesen a halála után megjelenő *Siron túli emlékiratokban* számol be, amelyekből nemrég válogatás jelent meg magyar nyelven (Chateaubriand 1999). Az 1802-ben befejezett, nemzetközi hírnevét megalapozó *A kereszténység szelleme* első kiadása – amelyet Puskin is ismert – magában foglalta az „egzotikus” *Atalát*, valamint az amerikai útját is tükröző önéletrajzi ihletésű *Renét*. *A kereszténység szelleme* múlt századi magyar fordítása, amely Gubicza István nevéhez fűződik, más kiadásból fordít, s a fordító előszavában találunk egy rövid idézetet Chateaubriand úti élményeiből, amelyben az idézetet bevezető, azt kommentáló fordítóval együtt egy a háborítatlan őstermészetben otthonra találó Rousseau-hívővel ismerkedhetünk meg: „Fiatalkalandom most a Niagara zuhatag felé irányzta útját. Leküzdhetetlen vágy epezté a természetet eredeti vad állapotában láthatni. Egy holland kalauztól vezetettve Canada tavaihoz jutott. Itt ifjúkori álmait valósulni látta. Hallotta a zuhatagok tompa nyögéseit „melyek vadonról vadonra hullámozza, végre valamely rengeteg mélyén elhaltak”, megfigyelte az őserdő sóhajait a „csend és moraj titokszzerű nyelvé”. Boldog volt minő életében soha. Itt a természet nagy templomában nyilatkoztatta ki magát Isten az újkor szent Ágostonának. Egy évig vándorolt e senkitől nem lakott, ábrándjaival benépesített vidékeken, egészen átadva magát a pusztaság gyönyöreinek. „Az ég – elragadtatva így ír – tiszta kék fejem fölött, és a hab átlátszó csónakom alatt, melyet a leggyöngédebb szél is hajt... őszabadság, végre megtaláltalak! Szabadon járkálok, mint az előttem röpködő madár, melyet csak a véletlen kormányoz és csak az árnyék választása hozhat zavarba. Ime olyan vagyok, milyenek a Mindenható teremtet, a természet ura, diadalmasan vitetve a vizcken, míg a folyók lakói hozzám csatlakoznak, a lég népei nekem hymnust énekelnek, a föld vadai üdvözlnek, és az erdők lépteimre magas sudaraikat hajtogatják. Valjon a társadalom emberének homlokára vagy az enyémre van vése eredetünk halhatatlan bélyege?” (Chateaubriand 1876, I: XII–XIV).

Puskin két déli poémája is a szociális és természeti világ, a rabság és szabadság ellentétére épül, de sem *A kaukázusi fogoly* hőse, sem a *Cigányok* Alekója nem mondhatja végül Chateaubriand-nal együtt, hogy „őszabadság, végre megtaláltalak!” *A kaukázusi fogoly* szabadságot keresett a természeti világban, s rabságot talált:

„Beföllegzett... Nincs több reménye.
A földön immár célt se lát.
A végső álmok menedéke eltűnt előle.
Nincs tovább. Fogoly.”¹ (Puskin 1964: 371)

---

¹ Fodor András fordítása.

A *Cigányok* Alekója is a társadalom előítéletei, bilincsei elől menekül, de az ő sorsa is megpecsételtett: az epilógus végleg leszámol a rousseau-ista illúzióval: az ember nem a természeti világban tud feloldódni, hanem kultúrája által, ha uralkodni tud szenvedélyein:

„Bajtól nem véd a vándorélet.
A baj pusztán is megterem,
üldöznek véres szenvedélyek.
S törvény elől nincs védelem.”² (uo. 431)

A *kereszténység szelleme* első kötetének harmadik könyve *A Sz. Írás igazsága. Az ember bukása* címet viseli. Az első fejezet címe: *Mózes hagyományának előnye minden egyéb teremtéstörténet fölött*, a második fejezeté: *Az ember bukása; a Kigyó; egy zsidó szó*. Ez utóbbiban olvashatjuk (Chatcaubriand 1876, I: 119–120): „Bámulat fog el, ha a sz. iratok egy másik igazságát olvassuk. „Az ember – úgymond – meghal, mert megmérgezte magát az élet gyümölcsével; az ember elvész, mert megízlelte a tudás gyümölcsét, mert nagyon közélről ismerte meg a jót és rosszat, mert megszűnt hasonló lenni az evangéliumi kisededhez. – Tegyük föl, hogy Isten más, a lélek bármelyik hajlamára vonatkozó tilalmat ad; mi lett volna az isteni törvényhozás bölcsessége – és mélységéből? Minden más tilalom alig lett volna egyéb, mint Istenhez méltatlan szeszély s Ádám engedtlenségéből semmi erkölcsi következmény nem volna levonható, így azonban az egész világtörténelem az ősatyánknak adott törvényben leli magyarázatát. Isten képessé tette őt az ismeretek megszerzésére; ezt nem is tagadhatná meg, mert az ember értelemmel és szabad akaratral született, de megjósolta neki, hogy ha nagyon sokat akar tudni, a *dolgok ismerete* halált hozó lesz reá és utódaira egyaránt... Az isteni bölcsesség tilalmának mindjárt egy rendkívül csodálatos következménye áll előttünk. Az ember elesik és a kevélység démona okozza bukását. A kevélység elkölsönzi a szerelem szavát, hogy őt megszédítse és... egy asszony az, kiért Ádám egyenlő akar lenni az Istennel: a szív két fő szenvedélyének, a szerelem és hiúságnak meglepő leleplezése!”

Első, a Chatcaubriand-tól vett idézethez fűződő megjegyzésem az ember bukását okozó *kevélység*, illetve a *kevélység démona* szavakra vonatkozik. A fentebb már idézett *Cigányok* c. poéma hőseit, Alekót nevezi a poéma másik hőse, az öreg cigány *gögös embernek*, s a Chatcaubriand által is említett, az ember bukását okozó *kevélység*, *büszkeség*, *gög* puskinai ábrázolását Dosztojevszkij (1972: 176–177) a már szintén fentebb említett Puskin-beszédben az „átkozott kérdés” orosz megoldásának tartja:

---

² Hegedűs Géza fordítása.

„Hagyj minket el, te gögös ember,
Vadak vagyunk mi. Mit se rendel
Nekünk a törvény. Nem ölünk:
Vér, büntetés nem kell nekünk.”

Mindez természetesen fantasztikus, de a *gögös* ember valóságos, markánsan megragadott. És nálunk elsőnek Puskin ragadta meg, és ezt nem szabad elfelejtenünk... Itt már lassan kibontakozik a kérdés, „az átkozott kérdés” orosz megoldása, a nép hite és igazsága szellemében: „Alázkodj meg, gögös ember –, és legelőbb munkáld meg saját mezőidet” – így hangzik e megoldás, a nép igazsága, a nép értelme szerint. „Nem rajtad kívül, tenmagadban van az igazság? találj meg hát bensődben, engedelmeskedj neki, légy parancsolója önmagadnak – és meglátod az igazságot.”” A másik megjegyzésem a Chateaubriand-tól vett idézetben az ember bukását okozó *két fő szenvedélynek*, a szerelemnek és büszkeségnek, nagyságnak, kevélységnek az összekapcsolására vonatkozik, amelyre Puskin költészetében is számos példát találhatunk. A legfőbb hatalmat bűn által elérő, haldokló Borisz Godunov cár a trónon őt követő fiának mondott intelmében a hatalom, az uralkodás egyik feltételeként említi a szerelmi csábítás elutasítását:

„cárrá te jogszerint leszel most,
Istennek én, csak én felelhetek...

...
Kedves fiam, abba a korba lépsz,
Midőn egy női arc vérünk kavarja.
Őrizd, őrizd szent tisztaságodat,
Ártatlanságod és kevély szemérmed.
Aki megszokta, hogy ifjúkorától
Bűnös érzéki élvben elmerüljön,
Férfivá érve zord s vérszomjas az,
Az elméje eltorzul idő előtt.”³

(Puskin 1964: 822)

A tragédia elején Pimen atya a világ hívságaira szomjazó Grigorijnak az Istennek szentelt élet boldogságáról szólva a világi nagyság és az asszonyok csábításának értelmetlenségéről beszél:

„Ne panaszold, hogy a bűnös világot
Korán otthagytad, és kevés kísértést
Küld rád a Magasságos. Higgy nekem,
Csak messziről bilincsel le a hír.
Pompa s az asszonyok álnok szerelme.” (Puskin 1964: 774)

---

³ Németh László fordítása.

Pimen szavai prófétikusnak bizonyulnak, mivel a krakkói jelenetekben – Chateaubriand fentebb idézett szavaival szólva – „a kevélység démona elkölcsönzi a szerelem szavát”, s az, ami Marina számára egyet jelent (a cári hatalom megszerzése és a szerelem összekapcsolása), az Grigorij, a bitorló számára a személyes emberi érzés, szenvedély, ill. a személytelen hatalmi törekvés belső konfliktusává válik.

A *Fukar lovag* c. kisdrámában a második jelenet pincéjében nagysága záloga, aranyai előtt hódoló báró hatalmi szenvedélyét az általa csalárdnak minősített szerelmi szenvedéllyel kapcsolja össze:

„Mint szilaj ifjú, ki epedve várja,
Hogy lássa ágyasát, vagy a
Megcsalt szegény nőt, úgy csengek én is
Az édes percért naphosszat, midőn
E pince mélyén drága ládikáim
Megláthatom...
... Mint valami démon,
Uralkodom e helyről a világon...”⁴ (Puskin 1964: 839)

A szerelem mint szenvedély és a hatalomvágy, a vélt vagy valós nagyság csábításának összekapcsolásáról beszélhetünk a *Mozart és Salieri*, valamint *A Don Juan kövendége* c. kisdrámákban is, de a szóban forgó jelenség példájaként Puskin 1830-as *В начале жизни школу помню я* kezdetű verset említeném, mivel egy további, Chateaubriand által *A kereszténység szelleme* c. művében említett problémával is összefüggésbe hozható. A terzinákban írt, sokak számára dantei ihletésű költemény gyermek hőse az igazságot, az igaz utat megjelenítő tanárnő figyelmeztetése ellenére „eltévelyedik”, a homályos kert allegorikus-szimbolikus szobrainak szemlélésébe merülve, feledkezve végül két démonikus alakot ábrázoló szoborra bukkan, amelyek közül az egyik a Chateaubriand által is említett *kevélység, büszkeség*, a másik pedig a *csábító, hamis élvezet, a nőiség szobra*:

„Один (Дельфийский идол) лик молодой -
Был гневен, полон гордости ужасной,
И весь дышал он силой неземной.

Другой женообразный, сладострастный,
Сомнительный и лживый идеал -
Волшебный демон - лживый, но прекрасный.”

(Пушкин 1965: 147–148).

---

⁴ Gáspár Endre fordítása.

Puskin költeményének további, befejező három versszaka úgy tűnik, pontosan azt a lelkiállapotot tükrözi, amelyről Chateaubriand *A kereszténység szelleme* c. műve második kötetének kilencedik, *A szenvedélyek céltalansága* c. fejezetében (1876, II: 156–157) ír: „Szólnunk kell még a lélek azon állapotáról, mely nézetünk szerint, eddig nem volt eléggé megfigyelve, mely közvetlen a szenvedélyek kifejlődését előzi meg, midőn még ifjú, tevékeny, érintetlen, de zárkózott tehetségeink cél és tárgy nélkül csak önmagukon gyakorolják erejüket. Minél civilizáltabb lesz a társadalom, annál veszélyesebb mérvet ölt a szenvedélyek *céltalansága*... Kiábrándulunk, mielőtt élveztünk volna; vannak vágyaink, de nincsenek illúzióink. A képzelet gazdag, túláradó, tündérien szép; a való szegény, sivár, köznapi. Az ember tele szívvel, üres világban lankadozik; s midőn valamit megízlelt volna, már undort érez minden iránt. Csaknem hihetetlen, hogy e szomorú lelki állapot mennyi keserűséget vegyít az életbe; a szív befelé fordul, tehetetlen erőlködésben emészti föl azon nemes erőket, melyeket rá nézve hiábavalóknak érez. A régiek nem ismerték annyira e titkos nyugtalanságot, mely ez elfojtott szenvedélyek benső forrongásából származik; más oldalról nem voltak annyira hajlandók a túlzásokra, tárgy nélküli remények és félelmekre, az eszmék és érzelmek örökös ingadozásaira, ez állandó állhatatlanságra, mely nem egyéb, mint folytonos undor...” Puskin idézett versének befejező strófái erről a tapasztalat nélküli kiábrándulásról, illúzió nélküli vágyakról, a lélekre nehezedő unalom, csömör érzéséről szólnak:

„Пред ними сам себя я забывал;
В груди младое сердце билось – холод
Бежал по мне и кудри подымал.

Безвестных наслаждений ранний голод
Меня терзал – уныние и лень
Меня сковали – тщетно был я молод.

Средь отроков я молча целый день
Бродил угрюмый – всё кумиры сада
На душу мне свою бросали тень.” (Пушкин 1965: 147–148)

Idézett művében Chateaubriand – mint Puskin is – számos helyen foglalkozik Dante költészetével mint a keresztény szempont letéteményesével. A második kötet negyedik könyve *A keresztény pokol* c. fejezetét követő tizenhatodik, *Párhuzam a pokol és Tartarus* c. fejezetében Chateaubriand (1876, II: 225–226) Dante Poklának egy jelenetével foglalkozik: „Dante az övét valami határozatlan légkör és egy folyton nyargaló vihar közepett tünteti föl: egyik [Vergilius, B.T.] a szerellemnek saját ábrázolását adja büntetésül, a másik e büntetést a lélek azon zavart, rendetlen állapotában akarja föl találni, mit e szenvedély előidézik. Dante egy szerencsétlen párt megállít a szélvész közepett: Rimini Franciska a költő által kérdezettve így adja elő szerencsétlenségét és szerelme történetét: Noi leggevamo stb.

„Egy feledhetetlen emlékü üres órában olvastuk *a szerelem diadalát Lancelot fölött*. Egyedül valék kedvesemmel minden gyanú nélkül; arcunk többször elhalványult és zavart szemeink találkoznak. Egyetlen pillanat mindkettőnket elejtet. Midőn végre a boldog Lancelot az óhajtott csókot elnyeri, ekkor az, ki nem fog többé tőlem elszakíttatni, ajkamhoz érinté remegő ajkait és mi elejtők a végzetes könyvet, mely föltárta előttünk a szerelem titkait.”⁵

Az irodalom és az élet összekapcsolására a műben tükröztetett érzéssel történő azonosulásra Puskin műveiben is számos példát találhatunk. Egyetlen jellemző példára szeretnék rámutatni, nevezetesen Tatyjana esetére Puskin *Anyeginjában*, mikor is Tatyjana Anyegin iránt fellobbanó szerelme kialakulásának egyik forrása – a Chateaubriand által említett dantei Francesca da Rimini történetéhez hasonlóan – az általa olvasott regényekben olvasott szerelmi történetek hőscível való azonosulás:

„Regényben most hogy áhította

Az édeskés költői szót!

S mily életet varázssal itta

A csábító illúziót!

Lélek-tüzén életre kelnek

Regényhősök, regényszerelmek,

Linar s Malek-Adhel mese

És Julie Volmar kedvese,

S a szenvedély bús vértanúja,

Werther s a pompás Grandison

– Mesejétől elaluszom –

Álmodva mind-mind látja újra

S mind egy alakká egysül,

S mind Anyeginná testesül.

S amíg az édes mérget issza,

Magát hősnőnek képzei,

S Delphine lesz, Julia, Clarissa;

S ártó könyvében megleli,

Kószálva halk erdőmagányban,

Vágyuk titkos tüzét a vágyban,

Mely túlfeszült szívében ég,

Sóhaj, s e más gyönyörűség,

Más bú övé lesz révületben

Egész lelkén áradva szét...”⁵

(Puskin 1964: 570–571)

---

⁵ Áprily Lajos fordítása (kicmelés tőlem, B.T.).

IRODALOM

- de Chateaubriand, François René 1999, *Siron túli emlékiratok. Válogatás.* Bp.: Osiris Kiadó.
- de Chateaubriand, M. le Vicomte 1876, *A kereszténység szelleme I-II.* Fordította: Gubicza István. Bp.
- Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 1972, *Tanulmányok, levelek, vallomások.* Bp.: Magyar Helikon.
- Puskin, Alekszandr 1964, *Válogatott költői művei.* Bp.: Európa Könyvkiadó.
- Puskin, Alekszandr 1981, *Cikkek. Tanulmányok. Napló.* Bp.: Európa Könyvkiadó.
- Модзалевский, Б.Л. 1910, *Библиотека А.С. Пушкина.* СПб.
- Пушкин, А.С. 1965, *Стихотворения.* Москва: Художественная литература.
- Пушкин, А.С. 1990, О Мильтоне и Шатобриановом переводе „Потерянного рая”. В кн.: *А.С. Пушкин об искусстве в двух томах. Том II.* Москва: Искусство.
- Пушкин-критик* 1950, Москва: Государственное издательство художественной литературы.